

Henning Mankell

Diepte

Uit het Zweeds vertaald door
Clementine Luijten

DE GEUS

Zesde druk, 2011

Oorspronkelijke titel *Djup*, verschenen bij Leopard Förlag, 2004
Oorspronkelijke tekst © Henning Mankell, 2004
Nederlandse vertaling © Clementine Luijten en De Geus BV, Breda 2006
*Published by agreement with Leopard Förlag, Stockholm and
Leonhardt & Høier Literary Agency aps, Copenhagen*
Omslagontwerp Riesenkind
Omslagillustratie © Denny Tillman
ISBN 978 90 445 1925 9
NUR 302

Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van De Geus BV, Postbus 1878, 4801 BW Breda, Nederland. Telefoon: 076 522 8151.
Internet: www.degeus.nl

I

Er werd gezegd dat je het geschreeuw van de krankzinnigen over de zee kon horen wanneer het windstil was.

Vooraf in de herfst. Het geschreeuw hoorde bij de herfst.

In de herfst begint ook het verhaal. Met vochtige nevel, een paar aarzelende graden boven nul en een vrouw die ineens beseft dat ze dicht bij de vrijheid is. Ze heeft een gat ontdekt in het hek.

Het is herfst 1937. De vrouw, die Kristina Tacker heet, zit al vele jaren opgesloten in het grote krankzinnigengesticht buiten Säter. Het begrip 'tijd' heeft voor haar elke betekenis verloren.

Lange tijd blijft ze naar het gat kijken, alsof ze eerst niet begrijpt wat het inhoudt. Het hek is altijd een vlies geweest waar ze niet te dichtbij moest komen. Het is een grens met een heel speciale betekenis.

Maar deze plotselinge onregelmatigheid? Dit punt waar het hek is opengebroken? Een onbekende hand heeft een deur geopend naar wat zojuist nog verboden terrein was. Het duurt lang voordat het tot haar doordringt. Dan kruipt ze voorzichtig door het gat en staat buiten het hek. Onbeweeglijk staat ze daar en luistert, haar hoofd ingetrokken tussen haar gespannen schouders, erop voorbereid dat er iemand zal komen om haar vast te grijpen.

In de tweeëntwintig jaar dat ze zat opgesloten in het gesticht heeft ze nooit het idee gehad omringd te zijn door mensen, maar door adem. De ademhalingen zijn haar onzichtbare wachters.

De zware lichamen van de gebouwen liggen achter haar, als sluimerende roofdieren, klaar voor de sprong. Ze wacht. De tijd is opgehouden. Niemand komt om haar terug te halen.

Pas na een lange aarzeling zet ze voorzichtig een stap, dan nog een, en verdwijnt tussen de bomen.

Ze bevindt zich in een naaldbos. Het ruikt scherp, als naar bronstige paarden. Ze meent een pad te zien lopen. Ze beweegt

zich langzaam, maar pas als ze merkt dat de zware ademhaling van het gesticht is opgehouden, durft ze zich om te draaien.

Om haar heen staan alleen bomen. Dat het pad inbeelding was en nu verdwenen is, kan haar niet schelen aangezien ze toch nergens heen gaat. Ze is als een bouwsteiger om een lege ruimte. Ze bestaat niet. Binnen deze steiger is huis noch mens ontstaan.

In het bos beweegt ze zich zeer snel, alsof ze ondanks alles een doel daar tussen de dennen heeft. Maar vaak ook staat ze stil, alsof ze zelf langzaam bezig is te veranderen in een boom.

In het naaldbos bestaat geen tijd. Alleen boomstammen, vooral dennen, hier en daar een spar en zonnestralen die geluidloos op de vochtige grond vallen.

Ze begint te beven. Een pijn kruipt langzaam onder haar huid. Eerst denkt ze dat het die vreselijke jeuk is waar ze soms last van heeft en die de verzorgers geen andere keuze laat dan haar vast te binden zodat ze haar huid niet kapot krabt. Dan beseft ze dat er iets anders is dat haar doet beven.

Ze herinnert zich dat ze ooit een man had.

Waar die gedachte vandaan komt weet ze niet. Maar ze weet ineens heel zeker dat ze ooit getrouwd is geweest. Lars heette hij, weet ze nog. Hij had een litteken boven zijn linkeroog en was 23 centimeter langer dan zij. Meer schiet haar op dit moment niet te binnen. Al het andere heeft ze verdrongen en verwezen naar het duister dat ze in zich draagt.

Maar de herinnering keert terug. Verward kijkt ze rond tussen de stammen van het naaldbos. Waarom moet ze uitgerekend hier aan haar man denken? Aan hem die de bossen haatte en altijd naar zee trok? Die cadet was en later zeemeter werd en kapitein-ter-zee met geheime militaire opdrachten?

De nevel trekt op, hij is geluidloos, verdund.

Ze blijft roerloos staan. Ergens klapwiekt een vogel weg. Dan is het weer stil.

Mijn man, denkt Kristina Tacker. Ooit had ik een man, onze levens beroerden elkaar, omsloten ons. Waarom moet ik aan hem

denken, net nu ik een gat in het hek heb gevonden en alle wakende roofdieren achter me heb gelaten?

Ze zoekt in haar hoofd en tussen de stammen naar een antwoord.

Dat is er niet. Er is niets.

2

's Avonds laat vinden de verzorgers Kristina Tacker.

Het vriest, de grond knerpt onder hun voeten. Ze staat roerloos in het donker en staart naar een boomstam. Wat ze ziet is geen den, maar een afgelegen vuurtoren op een klip ergens ver weg in een schrale, verlaten scherenarchipel. Ze merkt amper dat ze niet langer alleen is met de zwijgende boom.

Kristina Tacker is op dat moment in de herfst van 1937 zevenenvijftig jaar oud. In haar gezicht is nog een dun laagje schoonheid bewaard. Het is twaalf jaar geleden dat ze voor het laatst een woord heeft gesproken. In haar status wordt dag na dag, jaar na jaar, één enkele frase herhaald: *patiënt is onveranderd onbereikbaar*.

Diezelfde nacht: het is donker in haar kamer in het grote gesticht. Ze is wakker. Het licht van een vuurtoren zwenkt voorbij, keer op keer, als een geluidloze klok van licht binnen in haar hoofd.

3

Drieëntwintig jaar eerder, ook toen op een herfstdag, stond hij die haar man was het pantserschip Svea te bestuderen dat lag aangemeerd aan Galärvarvskajen in Stockholm. Lars Tobiasson-Svartman was marineofficier, hij nam het vaartuig aandachtig op. Achter de roetige schoorstenen ving hij een glimp op van Kastellet en Skeppsholmskyrkan. Het licht was grijs, hij kneep zijn ogen tot spleetjes.

Het was half oktober 1914, de Grote Oorlog was precies twee maanden en negentien dagen aan de gang. Lars Tobiasson-Svartman vertrouwde niet blindelings op de nieuwe, met ijzer ge-

pantserde oorlogsvaartuigen. De oudere schepen van hout gaven hem altijd het gevoel een warme ruimte binnen te gaan. De nieuwe vaartuigen, met hun romp van aan elkaar genagelde pantserplaten, waren koude, onberekenbare ruimtes. Diep vanbinnen was hij ervan overtuigd dat deze schepen zich niet lieten temmen. Achter de kolengestookte ketels of de nieuwe motoren die op olie liepen lagen andere, oncontroleerbare krachten.

Af en toe kwam er een windvlaag van de Oostzee.

Hij stond bij de steile loopplank, aarzelend. Dat verwarde hem. Waar kwam die onzekerheid vandaan? Moest hij zijn reis afbreken nog voordat deze ook maar was begonnen? Hij zocht naar een verklaring. Maar al zijn gedachten waren verdwenen, opgeslokt door een mistbank die geruisloos voorttrok door zijn innerlijk.

Een matroos haastte zich de loopplank af. Dat voerde hem terug naar het heden. Geen controle te hebben was een zwakte die ten koste van alles verborgen moest worden. De matroos pakte voor hem zijn koffer, de kaartrollen en het bruine, speciaal vervaardigde foedraal waarin hij zijn kostbaarste meetinstrument bewaarde. Het verbaasde hem dat de matroos erin slaagde eigenhandig de omvangrijke bagage mee te torsen.

De loopplank boog door onder zijn voeten. Tussen de romp van het vaartuig en de kade was een glimp water zichtbaar, donker, onbereikbaar.

Hij dacht aan wat zijn vrouw had gezegd toen ze afscheid namen in hun woning op Wallingatan.

‘Nu begint waar je zo naar hebt verlangd.’

Ze stonden in de donkere vestibule. Ze zou met hem meegaan naar het schip om vaarwel te zeggen. Maar op het moment dat ze haar ene handschoen aantrok, begon ze te twijfelen, net zoals hij zelf had gedaan daar bij de loopplank.

Ze had geen uitleg gegeven waarom het afscheid ineens te zwaar werd. Dat was niet nodig. Ze wilde niet gaan huilen. Na negen jaar huwelijk wist hij dat het moeilijker voor haar was hem

haar tranen te laten zien dan haar naaktheid.

Ze namen vlug afscheid. Hij probeerde haar duidelijk te maken dat hij niet teleurgesteld was.

Vanbinnen voelde hij opluchting.

Hij bleef midden op de loopplank staan en voelde hoe het schip bijna onmerkbaar bewoog. Ze had gelijk. Hij verlangde ernaar weg te gaan. Maar waar hij nu precies naar verlangde, kon hij niet benoemen.

Droeg hij een geheim met zich mee waar hij zelf niet van wist?

Hij hield zielsveel van zijn vrouw. Telkens als hij een dienstreis moest maken en haar vluchtig ten afscheid kuste nam hij onmerkbaar de geur van haar huid in zich op. Het was alsof hij haar geur oplegde, als een goede wijn of opium misschien, om tevoorschijn te kunnen halen wanneer hij zich zo eenzaam voelde dat hij kans liep de controle over zichzelf kwijt te raken.

Nog altijd gebruikte zijn vrouw haar meisjesnaam. Waarom wist hij niet en hij wilde er ook niet naar vragen.

Een sleepboot liet ergens bij Kastellholmen stoom ontsnappen. Hij fixeerde een stormmeeuw die onbeweeglijk in de opwaartse winden boven het schip stond.

Hij was een eenzaam mens. Zijn eenzaamheid was als een afgrond waarvan hij vreesde dat hij zich er op een dag in zou werpen. Hij berekende dat de afgrond minstens 40 meter diep moest zijn en dat hij zich met zijn hoofd vooruit naar beneden moest storten om er zeker van te zijn te sterven.

Hij stond exact halverwege de loopplank. Op het oog had hij de totale lengte op 7 meter geschat. Nu stond hij dus 3,50 meter van de kade en even ver van de reling van het schip.

Zijn vroegste herinneringen betroffen afstanden. Tussen hemzelf en zijn moeder, tussen zijn moeder en zijn vader, tussen de vloer en het plafond, tussen zorg en vreugde. Zijn hele leven ging over afstanden, het meten, verkorten of verlengen ervan. Hij was een eenzaam mens, voortdurend op zoek naar nieuwe afstanden, om te bepalen of af te lezen.

Het meten van afstanden was als een bezwering, zijn instru-

ment om de bewegingen van tijd en ruimte te beteugelen.

De eenzaamheid was van het begin af aan, zolang hij zich kon herinneren, als een eigen huid geweest.

Kristina Tacker was niet alleen zijn vrouw. Ze was ook het onzichtbare deksel dat hij over de afgrond legde.

4

Een amper merkbare motregen trok op deze oktoberdag in 1914 over Stockholm. Vanaf Wallingatan was zijn bagage op een kar over de brug naar Djurgården en Galärvarvskajen gebracht. Hoewel alleen hij en de karrenman er liepen, had hij toch het gevoel gehad dat hij deelnam aan een processie.

De koffers waren van bruin leer. In het speciaal vervaardigde foedraal van kalfsleer lag zijn kostbaarste bezit. Een peillood voor geavanceerde dieptemeting.

Het peillood was van messing, vervaardigd in Manchester in 1701 in de maritiemtechnische werkplaats van Maxwell & Swanson. Optische en navigatietechnische instrumenten werden er door vakbekwame handwerkslieden gemaakt en over de hele wereld verkocht. Het bedrijf had roem en aanzien verworven met het vervaardigen van de sextanten die kapitein Cook bij zich had op wat zijn laatste reis naar de Stille Oceaan zou worden. Als aanprijzing afficheerden ze dat zelfs Japanse en Chinese zeevaarders hun producten gebruikten.

Soms als hij 's nachts wakker werd met een ongrijpbare onrust stond hij op om zijn lood te pakken. Hij nam het mee naar bed, drukte het tegen zijn borst en viel dan meestal weer in slaap.

Het peillood ademde. De ademhaling was wit.

5

Het pantserschip Svea was gebouwd bij Lindholmens Varv in Göteborg en van stapel gelopen in december 1885. In 1914 zou het uit de actieve vaart worden genomen omdat het al verouderd was. Maar het besluit was ingetrokken aangezien de Zweedse marine zich niet had voorbereid op de Grote Oorlog. Op weg naar de

slachtbank werd het leven van het schip verlengd. Als een werkpaard dat op het laatste moment gratie krijgt en de straat weer op mag.

Lars Tobiasson-Svartman herhaalde voor zichzelf vlug de belangrijkste scheepsafmetingen. De Svea was 75 meter lang en had een maximale breedte van 14 meter vlak achter het middenschip. De bewapening met zware artillerie bestond uit twee verdragende 25,4-centimeter kanonnen M/85, door Maxim-Nordenfelt in Londen vervaardigd. De middelzware artillerie bestond uit vier 15-centimeter kanonnen, eveneens uit Londen. Daarbij kwam nog het lichte geschut en een onbepaald aantal machinegeweren.

In gedachten ging hij verder met wat hij wist over het schip dat op hem lag te wachten. De bemanning bestond uit 250 dienstplichtige en beroepsmatrozen, plus het vast aangestelde officierskorps van 22 man.

De kracht die in het vaartuig vibreerde kwam van twee liggende compoundmachines die hun paardenkrachten verkregen van zes vlampijpketels. Tijdens een proefvaart was een snelheid van 14,68 knopen gemeten.

Er was nog een maat die hem interesseerde. De afstand tussen kiel en bodem bij Galärvarvskajen was ruim 2 meter.

Hij draaide zich om en keek naar de kade, alsof hij hoopte dat zijn vrouw toch nog gekomen was. Maar er waren alleen een paar jongens met vislijnen en een dronken man die op zijn knieën zeeg en vervolgens langzaam omviel.

De windvlagen van de Oostzee werden steeds krachtiger. Hier op het dek bij de loopplank waren ze duidelijker voelbaar.

6

Hij werd opgeschrikt uit zijn overpeinzingen door een vlagofficier die zijn hakken tegen elkaar sloeg en zich presenteerde als Anders Höckert. Lars Tobiasson-Svartman salueerde, zij het met tegenzin. Iedere keer dat hij zijn hand naar de rand van zijn pet moest brengen, ging er een huivering door hem heen. Hij voelde zich belachelijk, nam deel aan een spel dat hij verafschuwde.

Anders Höckert wees hem zijn hut aan bakboord, vlak onder

de trap die naar de commandobrug en het afvuurplatform van de kanonnen voerde.

Anders Höckert had een moedervlek in zijn nek, direct boven zijn boordje.

Lars Tobiasson-Svartman kneep zijn ogen samen en fixeerde de moedervlek. Altijd als hij op iemands lichaam moedervlekken ontdekte, probeerde hij te zien wat ze voorstelden. Zijn eigen vader, Hugo Svartman, had een groep moedervlekken op zijn linkerbovenarm gehad. In Lars Tobiasson-Svartmans fantasie was het een archipel van naamloze eilandjes, bultrotsen en scheren. De witte huid vormde de vaarroutes die elkaar ontmoetten en kruisten. Waar op zijn vaders linkerarm liepen de diepste vaarwegen? Wat was de veiligste route om een schip te loodsen?

De geheime passie voor loden, maten en afstanden die zijn leven bepaalde, vond zijn oorsprong in het beeld en de herinnering van zijn vaders moedervlekken.

Lars Tobiasson-Svartman dacht bij zichzelf: ik zoek nog steeds in mijn innerlijk naar onbekende gronden, nog niet gepeilde dieptes, onverwachte holtes. Ook in mezelf moet ik een veilige vaarroute uitstippelen en in kaart brengen.

De moedervlek in de nek van Anders Höckert leek op een stier, strijdbelust, de hoorns naar beneden.

Anders Höckert opende de deur van de hut die hem was toegewezen. Lars Tobiasson-Svartman had een geheime opdracht en daarom kon hij geen hut delen met een andere officier aan boord.

Zijn bagage, de kaartrollen en het bruine foedraal met de dieptemeter stonden er al. Anders Höckert salueerde en verliet de hut.

Lars Tobiasson-Svartman ging op de rand van zijn kooi zitten en liet zich omsluiten door de eenzaamheid. In de romp trilde het van de ketels die nooit helemaal zwegen, ook al lag het schip aan de kade. Hij keek door de patrijspoort naar buiten. De lucht was ineens blauw, de regen was overgedreven. Dat maakte hem blij, of in ieder geval opgelucht. Regen bezwaarde hem, als kleine,